MKI-tanulmányok T-2013/12

KISS J. LÁSZLÓ

Európolitika és az első eurókritikus párt Németországban: alternatíva-e az „Alternatíva”?

Magyar Külügyi Intézet
Hungarian Institute of International Affairs

MKI-TANULMÁNYOK
A Magyar Külügyi Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:
Magyar Külügyi Intézet

Szerkesztés és tördelés:
Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:
H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.
Tel.: +36 1 279-5700
Fax: +36 1 279-5701
E-mail: titkarsag@hiia.hu
www.kulugyiintezet.hu
www.hiia.hu

© Kiss J. László, 2013
© Magyar Külügyi Intézet, 2013
ISSN 2060-5013

Se nem jobb, se nem bal: euróellenes párt – a „megengedő konszenzus” vége

Alig több mint öt hónappal a 2013. évi parlamenti választások előtt, 2013. április 14-én, „Alternatíva Németország számára” (*Alternative für Deutschland,* AfD) néven zászlót bontott Berlinben az első német euroszkeptikus párt. A névválasztás félreismerhetetlenül arra utalt, hogy az új párt a Merkel-kormány – alternatíva nélkülinek tekintett – eurómentési politikájával szemben valódi választási lehetőséget kíván nyújtani. Ahogy Konrad Adam, az új párt egyik alapítója megfogalmazta: az alternatíva nélküli politika rossz politika. A politika az alternatívákból él, és az új párt arról kíván gondoskodni, hogy legyen alternatíva.[1]

A berlini alapító kongresszuson a párt választási programját minden különösebb előzetes vita nélkül elfogadták, egyúttal megerősítették, hogy az AfD indul a 2013. szeptember 22-én megrendezendő szövetségi parlamenti választásokon. Bernd Lucke, az új párt egyik alapítója, hamburgi közgazdászprofesszor, aki harminchárom évig a kereszténydemokrata párt (CDU) tagja volt, kijelentette, hogy elérkezett az idő egy új típusú párt létrehozására, amely a politikai spektrum közepén helyezhető el, és mint ilyen, se nem jobb-, se nem baloldali, és ezért nincs szüksége ideológiai irányadásra. A magát eurókritikusként, de nem EU-ellenesként meghatározó párt olyan célokat fogalmazott meg, mint a túlbürokratizáltnak tartott Unió reformja, továbbá a szerződések újratárgyalása, illetve a (maastrichti) szabályoknak az azokat megerősítő népszavazások utáni helyreállítása, hiszen megsértésük mind a válság kezdetén, mind az eddigi válságkezelés során jellemző volt. Lucke a német hírtévének adott interjújában hangsúlyozta, hogy olyan általánosan elfogadott elvek mellett állnak ki, mint a transzparencia, a demokrácia és a jogállamiság, amelyeket az euróválságban állandóan megsértettek, de olyanokért is, mint a takarékosság, a felelősségtudat, a polgári jogok és a közvetlen demokrácia.[2]

Az alapító kongresszuson tartott beszédében Lucke a pártot Konrad Adenauer, Helmut Schmidt és Hans-Dietrich Genscher örökségének folytatójaként jellemezte, elhárítani igyekezve azt a veszélyt, hogy az új alakulat azoknak a szélsőjobboldali erőknek a politikai közelségébe kerüljön, amelyek egyértelműen EU-ellenes álláspontot foglalnak el. Ennek ellenére figyelemre méltóak azok a konzervatív táborból származó aggodalmak, hogy az új párt a szélsőjobboldal irányába történő minden elhatárolódása ellenére „neonacionalista” indulatokat is mozgósíthat, azok pedig Németországnak a második világháború utáni nemzedékek által oly gondosan kialakított morális integritását fenyegethetik.[3] Számos vezető politikus kérdésesnek tartja egy, az euróból való kilépés opcióját

1 „Mitbegründer der Alternative für Deutschland: »Der Euro bringt die Völker gegeneinander auf«”. *Spiegel Online,* http://www.spiegel.de/politik/deutschland/alternative-fuer-deutschland-interview-mit-mitbegruender-konrad-adam-a-893883.html, 2013. április 13.

2 Uo.

3 Vö.: Wolfram Weimer: „Wider die Lockrufe der Neo-Nationalisten”. *Süddeutsche.de,* http://www.sueddeutsche.de/politik/neue-partei-alternative-fuer-deutschland-wider-die-lockrufe-der-neo-nationalisten-1.1661723, 2013. április 30.

elfogadhatónak tartó új párt esetében a hagyományokra való hivatkozást. Nem véletlenül: Hans-Dietrich Genscher egykori külügyminiszter a *Focus* című lapnak írt cikkében nem hagyott kétséget afelől, hogy azok, akik nyíltan vagy titokban a valutaunió végéről beszélnek Németországban, lényegében az európai nagy egyesülés művét teszik kockára. Európával szemben – írta Genscher – nincsen felelősségteljes alternatíva.[4]

Az új pártnak a baloldali pártspektrum széleire gyakorolt első hatásai is felismerhetővé váltak, bár érthető módon a vélemények számos tekintetben még nem mondhatóak véglegesnek. Sarah Wagenknecht, a Baloldal *(Die Linke)* helyettes elnöke a populizmus vádjával szemben védelmébe vette az új pártot, és az eurómentés kritikáját saját pártja részéről is támogatta, jóllehet az euróból való kilépés alternatíváját elhibázottnak tartotta. Kritikusan megjegyezte, hogy az új pártban számosan egy német *Tea Party* mozgalom kezdetét vélik felfedezni, amely nem a szociális Európa és a szociális Németország érdekeit képviseli, s ennek megfelelően adópolitikájában inkább egy felfelé történő, a gazdagok javára szolgáló újraelosztást részesít előnyben.[5] A Baloldal egy másik emblematikus alakja, Oskar Lafontaine a nemzeti valuták mellett tört lándzsát, s ezzel nem áll távol az új párt álláspontjától. Lafontaine kifejtette, hogy a tagállamoknak a gazdaságpolitikájukat – annak részeként bérpolitikájukat – nem sikerült összehangolniuk. A gazdaságpolitikák koordinációja helyett a dél-európai államokban erőteljesen megemelkedtek a bérek és az állami kiadások, míg Németország a bérdömping-politikáját folytatta.[6]

Valójában egy magát eurókritikusnak, de nem EU-ellenesnek tartó német párt megjelenése csak idő kérdése volt. A Szövetségi Köztársaság első évtizedeinek „megengedő konszenzusához" *(permissive consensus)* képest a maastrichti szerződést követően az európai – és így a német – közvéleményben egy sokkal differenciáltabb kép alakult ki az Unióról. A „megengedő konszenzus" annyit jelentett, hogy a lakosság az integráció ügyei iránt különösebben nem lelkesedett, de hallgatólagosan elfogadta azt, és ennek következtében a politikai elitek az EU elmélyítésének nagy terveit lényegében a társadalmi hatások figyelembe vétele nélkül tervezhették. Az alkotmányszerződés 2005. évi kudarca és a lisszaboni szerződés ratifikációjának egyes tagállamokban tapasztalt nehézségei már jól mutatták a „megengedő konszenzus" erózióját és ezzel az integrációnak mint elitprojektnek a megvalósíthatósági határait. A legújabb kutatások már az európai elit és a tagállamok lakossága közötti zavart és bizalomvesztést, valamint a közvéleményben a korlátozó egyet nem értés *(constraining dissensus)* elterjedését diagnosztizálták, amely nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy az európai együttműködés nagy tervei többé nem élvezik a tagállamok lakosságának többségi támogatását.[7]

---

4 „Alternative für Deutschland: Protestpartei startet Anti-Euro-Wahlkampf". *Spiegel Online,* http://www.spiegel.de/politik/deutschland/alternative-fuer-deutschland-gruendet-sich-und-beschliesst-programm-a-894277.html, 2013. április 14.

5 „Sahra Wagenknecht über die neuen Euro-Rebellen. »Die AfD hat in vielen Punkten recht«". *n-tv,* http://www.n-tv.de/politik/Die-AfD-hat-in-vielen-Punkten-recht-article10546126.html, 2013. április 29.

6 „Lafontaine spricht sich für nationale Währungen aus". *Zeit Online,* http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-04/lafontaine-wagenknecht-afd, 2013. április 30.

7 Vö.: Liesbet Hooghe – Gary Marks: „A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus". *British Journal of Political Science,* Vol. 39. No. 3. (2009). 1–24. o.

Ez a változás Németország esetében – sok más tényező együttes hatása mellett – különleges jelentőségű; nem csupán Berlin gazdasági és politikai befolyásának stratégiai súlya miatt, hanem azért is, mert történelmileg tekintve „Európa" a német államrezon és identitás részévé vált. A Szövetségi Köztársaság az „európai *Musterknabe*" (mintagyerek), a „normatív európai" szerepét töltötte be, sőt a második világháborút követően a német politikai kultúrában az európai integráció megkérdőjelezhetetlen „tabunak" számíthatott.

Vissza a múltba?
Az európai valutapolitika renacionalizálása?

Az euróellenes mozgalom megjelenése joggal veti fel a kérdést, hogy mennyiben képes az új párt a politikai elit és a társadalom egyes részeit megszólítani és a szükséges társadalmi rezonanciát kiváltani. A kérdés fontos, mert az eurókritikusok pártja módosíthatja, sőt meg is változtathatja a Szövetségi Köztársaság pártpolitikai térképét. Ezúttal nem a baloldali spektrumban, hanem a polgári konzervatív táborban jött létre egy új párt, és ilyen módon a jobboldal megosztottságának növekedésével nyitottabbá válhatnak a 2013. évi parlamenti választások. A *Die Welt* című lap úgy fogalmazott, hogy az Alternatíva azoknak kíván politikai menedéket nyújtani, akik számára az unió már régen „túlzottan szociáldemokrata", az FDP „túl liberális", a többi politikai párt pedig már nem jelent opciót.[8] A konzervatív választók egyes csoportjai szempontjából az AfD vonzereje abban rejlik, hogy az „alternatíva nélküli" Európa-politikával szemben a közös valutából való kilépés lehetősége is a politikai mérlegelések részévé vált. Az új párt ugyanakkor egyfajta szelepként levezetheti azokat a politikai indulatokat, amelyek az eurómentés kormányzati gyakorlatával, az „adósságszocializmussal", azaz az adósságok közösségiesítésére irányuló politikával, továbbá a jegybankok politikai szerepének növekedésével szemben felhalmozódtak. A párt alapítói és szimpatizánsai között ott látjuk a német politikai és gazdasági, valamint szellemi élet vezető képviselőit. Közöttük azokat, akik élen jártak az általuk alkotmányellenesnek tekintett európai szerződések elleni keresetek megfogalmazásában is – a maastrichti szerződéstől a lisszaboni szerződésen át egészen a fiskális unióig –, és ebben a minőségükben időről időre a karlsruhei alkotmánybíróság állandó „ügyfelei" voltak. A párt támogatói körében átlagon felüli számban találunk egyetemi professzorokat, publicistákat és gazdasági szakértőket, köztük Konrad Adamot, aki a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* korábbi szerkesztője volt, Hans-Olaf Henkelt, a Német Ipar Országos Szövetségének egykori elnökét, az IBM volt európai főnökét és Alexander Gauland publicistát.

Ismerve a nemzetközi és a német vitákat, az új párt a választási programjában egy sor olyan véleménynek ad hangot, amely a maga nemében nem tekinthető újnak. A négyoldalas választási program[9] nem kevesebbet fogalmazott meg, mint azt, hogy Németországnak

8 A *Die Welt*ben megjelent véleményre való utalás a Bernd Luckével készített interjúban. „Gründer der Alternative für Deutschland im Interview. »Wir wollen Schwarz-Gelb ablösen«". *n-tv,* http://www.n-tv.de/politik/Wir-wollen-Schwarz-Gelb-abloesen-article10467496.html, 2013. április 13.

9 „Wahlprogramm der Alternative für Deutschland, Vorstandsbeschluss vom 21.3.2013.". *Alternative*

nincs szüksége az euróra, a márkához való visszatérés nem lehet többé tabu, hiszen az euró számos ország esetében egyenesen károsnak bizonyult. A cél – így a pártprogram – az eurózóna „rendezett feloszlatása", a transzferunió megakadályozása, a nemzeti valuták bevezetése vagy kisebb valutaövezetek létrehozása. A program követeli az európai szerződések megváltoztatását annak érdekében, hogy minden egyes államnak lehetősége legyen az eurózónából történő jogszerű kilépésre. Ezt a „kilépési jogot" a Szövetségi Köztársaságnak olyan módon kell kikényszerítenie, hogy az európai stabilitási mechanizmus (ESM) további segélyhiteleinek gátat vet. Ezzel együtt a program követeli, hogy az eurómentési politika költségeit ne az adófizetők viseljék, hiszen haszonélvezői is a *hedge fund*ok és a nagy magánbefektetők.

Az angol euroszkeptikus politika gondolatait visszhangozza a program, amikor a közösségi törvényi kompetenciáknak a német parlament hatáskörébe történő visszahelyezését és a belpiaccal rendelkező szuverén államok Európáját, továbbá a nemzeti parlamentek korlátlan költségvetési jogát, a brüsszeli bürokrácia leépítését követeli, és elutasítja az európai transzferunió vagy egy centralizált európai állam létrehozását. A választási programban a párt leszögezi, hogy az Európai Parlament Brüsszel ellenőrzésében csődöt mondott, és támogatásáról biztosítja David Cameron angol miniszterelnök azon törekvését, amely a több verseny és az egyéni felelősség útján az EU karcsúsítását tűzte célul.

Lucke a Kereszténydemokrata Uniót, a szociáldemokratákat és a zöldeket régi, megmerevedett és elhasznált pártoknak tekinti, és a német parlamenti képviselők szemére veti, hogy eurómentési politikájukkal a Merkel-kormány segítségére voltak a demokratikus, jogállami és gazdasági alapelvek eklatáns megsértésében. Lucke az ESM-et is egyszerűen az „intézményesített jogsértés" esetének tartja.[10] Az alapító kongresszuson Merkel kijelentését opponálva Lucke azt hangsúlyozta, hogy az euró kudarca nem jelentheti Európa, csak a hivatalban lévő német kormány bukását.[11]

Aszimmetrikus valutaunió, amely megoszt, nem egyesít

Az eurózóna belső egyensúlytalanságának kérdése és az euróövezetből való kilépés programja az európai diskurzusokban nem minden előzmény nélküli. A Szövetségi Köztársaságnak a valutaunióban betöltött szerepét illető nemzetközi kritika már az annak létrejöttét közvetlenül megelőző években is kifejezésre jutott. 1990-ben a *Spectator*nak adott interjújában az – emiatt később lemondásra kényszerült – brit iparügyi miniszter, Nicholas Ridley az akkor még csak tervezett valutauniót „német összeesküvésnek" nevezte, amely a kontinensen a hatalmi viszonyok átrendeződéséhez

für Deutschland, https://www.alternativefuer.de/pdf/Wahlprogramm_der_Alternative_fuer_Deutschland.pdf, 2013. április 21.

10 „AfD gegen »Verletzung demokratischer Grundsätze«". *Zeit Online,* http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-04/parteitag-alternative-deutschland, 2013. április 14.

11 Philipp Wittrock: „Offizielle Gründung der Anti-Euro-Partei: Deutschlands neue Protest-Truppe". *Spiegel Online,* http://www.spiegel.de/politik/deutschland/anti-euro-parteitag-der-alternative-fuer-deutschland-in-berlin-a-894290.html, 2013.április 14.

vezet. A Margaret Thatcher szócsövének tekintett politikus pusztán hatalompolitikai megfontolásokból jutott arra a következtetésre, hogy Nagy-Britannia juniorpartnerként aligha boldogulhatna egy aszimmetrikus valutaunióban.[12] Ma hasonló érzésük lehet az olaszoknak, a spanyoloknak, sőt a franciáknak is: a piacokkal szemben mindinkább elveszítik a szuverenitásukat, és csak akkor lehetnek cselekvőképesek, ha úgy cselekszenek, mint Németország. Az euróval ezek az országok elvesztették a valutaleértékelésnek azt az eszközét, amellyel korábban versenyképességüket kísérelték meg javítani. Ennek hiányában olyan takarékossági politikára kényszerültek, amely – többek közt az elmaradt strukturális reformok következtében – nem gyorsította meg kilábalásukat a válságból, hanem még inkább elmélyítette azt. Sok más tényező mellett ez volt az a perspektíva, amely valamilyen formájában a britek számára már az 1990-es évek elején riasztónak tűnt.

Soros György egy 2013 áprilisában megjelent írásában azt fejtegette, hogy az euróválság az EU-t az egyenjogú államok önkéntes társulásából egy olyan hitelező–adós viszonnyá alakította át, amelyből nem könnyű a menekülés. A hitelezőket ugyanis nagy veszteség fenyegetné, amennyiben egy tagállam elhagyná az Uniót; ám az adósok is egy olyan politikának lennének alárendelve, amely a jelenlegi depressziót még inkább elmélyítené, adósságterheiket még súlyosabbá tenné, és alárendelt helyzetüket tartós állapottá változtatná, s ezzel a válság az egész EU-t összeomlással fenyegetné. Ez a fejlődés történelmi léptékű tragédia lenne, amelyet csak német vezetéssel lehetne megakadályozni. Soros a korábbi javaslatát megújítva, Németország számára két választást lát, amelyek közül 2013-ban, a parlamenti választások évében, végül is a német választóknak kell dönteniük. Az első a már elhatározott bankunió működtetése és a Merkel kancellár asszony által eddig időről időre elutasított eurókötvények bevezetése: ez az adósságok európai szintű szétterítését tenné lehetővé, amely kétségkívül a német államkötvények kamatfelárait növelné meg. A második opció nem lenne más, mint hogy Berlin elhagyja a valutaövezetet: ezzel lehetővé tenné nem csupán az euró leértékelését, hanem ezzel a válságba jutott államok versenyképességének javítását is. Amennyiben a válságban lévő tagállamok – így Olaszország – hagynák el a valutaövezetet, az euróban lévő adósságterheik elviselhetetlenné válnának, azokat át kellene ütemezni, és ez a folyamat a globális pénzügyi rendszert könnyen káosszá változtatná. Így ha valamelyik országnak, akkor – Soros szerint – Németországnak kellene elhagynia a valutaövezetet.[13]

Számosan az eurózóna fragmentációjának további kifejeződését a vállalatok szempontjából meghatározó hitelkamatok aszimmetrikus, az eurózóna perifériaországainak hátrányára történő alakulásában látják. A válságból való mielőbbi kilábalás érdekében a dél-európai államok szempontjából a minél nagyobb és minél alacsonyabb kamatszinten rendelkezésre álló hitelek biztosítása az érdek, míg a hagyományosan magas megtakarítási kvótával rendelkező Németország szempontjából a már eddig is túl alacsonynak tartott kamatok emelése.

12 Vö.: Wolfgang Münchau: „Mit Deutschland ist kein Euro-Staat zu machen”. *Spiegel Online,* http://www.spiegel.de/wirtschaft/muenchau-ueber-soros-warum-deutschland-aus-dem-euro-raus-muss-a-893536.html, 2013. április 10.

13 „Starinvestor Soros: »Falls jemand den Euro verlässt, sollte es Deutschland sein«”. *Spiegel Online,* http://www.spiegel.de/wirtschaft/starinvestor-george-soros-deutschland-soll-eurobonds-zustimmen-a-893142.html, 2013. április 9.

A recessziós tendenciánkkal szemben az Európai Központi Bank (EKB) az expanzív pénzpolitika útján, a válságba jutott államok kötvényeinek tömeges vásárlásától és a kamatcsökkentéstől várja a megoldást, a gazdaság megélénkülését. Az EKB tanácsa 2013. május 2-án 0,75 százalékról 0,5 százalékra, történelmi rekordmélységre szállította le az irányadó kamatokat. A döntés nyomán a bankok olyan olcsón juthatnak az Európai Központi Bank pénzéhez, mint az euró bevezetése óta még soha. Ettől azt remélik, hogy – különösen a válságba jutott országokban – a vállalatoknak és a fogyasztóknak az olcsó hitelek formájában érkező pénz fellendítheti a gazdaságot, és ezzel csökkenthető az eurózóna északi és déli államai közötti aszimmetria.

A német bankok képviselői az EKB döntésének hatásait szkeptikusan ítélték meg. Azt hangsúlyozták, hogy a válság által sújtott dél-európai államokban a csökkenő kamatszint eddig sem javított a helyzeten, ugyanakkor a német takarékpénztárak és biztosítótársaságok szempontjából a további kamatcsökkentés vagy – az EKB „végső fegyvereként" – a negatív reálkamat rossz jelzés lehet a betétesek számára: ez a folyamat ugyanis a megtakarítások csökkenésével a tőketartalékokat emésztheti fel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a nullához közelítő irányadó kamatok és az államkötvények tömeges vásárlása Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban és Japánban sem igen járult hozzá a gazdaság fellendítéséhez. Az eurózóna államainak eltérő finanszírozási feltételei tünetek, nem pedig a válság okozói – annak okai nem a magas kamatok. A német kormánypártok újra és újra a strukturális reformok szükségszerűségét hangsúlyozzák: reformok nélkül a kamatcsökkentés önmagában nem vezethet önfenntartó fellendüléshez. A reformok hiánya vagy megléte az a következő választóvonal, ahol a valutaunió kettészakadása manifesztálódik a növekedő „Észak" és egy zsugorodó „Dél" között.[14]

Ezek a gondolatok, ha nem is minden ponton, de számos vonatkozásban Lucke érvelésével találkoznak, mivel annak központi eleme, hogy az euró Európát inkább megosztja, ahelyett, hogy egyesítené. Az Unió egy elszegényedő Délre és egy gazdaságilag sikeres Északra szakad szét, s ezzel a németellenes érzelmek növekednek, a német–francia tandem felbomlik – míg az eurózóna vége jelentősen csökkentené a feszültséget Európában.[15] Ezért Lucke következtetése, hogy az euróövezetet „rendezetten" fel kell oszlatni, mert – mint állítja – „igazi európaiak" vagyunk. Ennek a folyamatnak a párt programja szerint része a reménytelenül eladósodott államok adósságainak elengedése is.

Euróválság és a német közgazdász-társadalom

Bernd Luckénak, egy közgazdászprofesszornak a felbukkanása a „professzorok protesztpártjaként" is aposztrofált új párt élén aligha lehet meglepetés. Thilo von Sarrazin eurókritikus könyve 2012-ben a német könyvpiac bestsellerre volt.[16]

14 Vö.: Holfer Stelzner: „Die Schere im Süden". *F.A.Z.net,* http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/geldpolitik-die-schere-im-sueden-12162351.html, 2013. április 25.; „Merkel: Für Deutschland müssten Zinsen höher sein". *F.A.Z.net,* http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/europas-schuldenkrise/vor-ezb-zinsentscheid-merkel-fuer-deutschland-muessten-zinsen-hoeher-sein-12161702.html, 2013. április 25.

15 „Alternative für Deutschland…", i. m.

16 Thilo Sarrazin: *Europa braucht den Euro nicht. Wie uns politisches Wunschdenken in die Krise*

Sarrazin és a német közgazdászok egy csoportja az EKB lazának ítélt pénzpolitikája miatt az infláció veszélyeire hívta fel a figyelmet. 2012-ben a görög válságkezelés során a magánhitelezőket is a kasszához szólították, és ez az eljárás a 2013. évi ciprusi válságban megismétlődött – annak ellenére, hogy az EU vezetői 2012 júniusában arra tettek ígéretet, hogy 2018-ig nem kerülhet sor arra, hogy a magánhitelezőket újra bevonják a bankmentés folyamatába. Nem véletlen, hogy 2012-ben 480 német közgazdász két felhívásban is tiltakozott a válságkezelés ilyen gyakorlatával szemben. A vezető közgazdász, Hans-Werner Sinn nem annyira az infláció, mint inkább annak a kockázatára hívta fel a figyelmet, hogy a válságban lévő államok nem lesznek képesek visszafizetni a felvett hiteleket az EKB-nak, és ez a Bundesbankot is az eladósodás útjára sodorhatja.[17]

Lucke számos közgazdásztársa is kritikus, de az új párt programjánál mérsékeltebb álláspontot képvisel. Hans-Werner Sinn Lucke érveit jórészt ésszerűnek tartja, ám vele szemben azt hangsúlyozza, hogy az eurónak több esélyt kell adni. Szerinte megéri az eurót megvédeni, ugyanakkor nagy hibának tartja, hogy Dél-Európa néhány államát minden áron a valutaövezetben tartják. Szerinte ezzel az érintett államoknak valójában nem segítenek, és az euró túlélési esélyeit is fenyegetik. Sinn a gyenge dél-európai államoknak – mindenekelőtt Ciprusnak és Görögországnak – az eurózónából történő időleges kilépés lehetőségét javasolja, míg a valutaövezethez való visszatérésük opcióját a strukturális reformok megvalósításával kapcsolja össze. Szerinte az átmeneti kilépést követő leértékelődés, azaz az alacsonyabb bérek és árak rendszerének kialakulása képes hozzájárulni a válságba jutott országok versenyképességének a növekedéséhez.[18]

Németország mint a válság nyertese, az eurózónából történő kilépés ára

Az újonnan megalakult párt rövid programja nem nyújt lehetőséget arra, hogy az olvasó részletesebben is megismerkedhessen az „alternatíva" megvalósításának konkrét módozataival. A pártnak még sok feladata van, hogy a társadalmi diskurzusokban részletesebben is kifejtse álláspontját.

A német érdekek nézőpontjából a programban szereplő egyik központi követelés, az eurózóna „rendezett feloszlatása" – azaz a kisebb valutazónához vagy a márkához való visszatérés – alapvető kérdéseket vet fel. A közös valuta ugyanis Németországnak mint vezető exporthatalomnak a szempontjából rendkívül fontos, mivel csökkenti a tranzakciós költségeket. Ha a német kereskedelemben növekszik is az Egyesült Államok és Kína részaránya, Berlin első számú gazdasági partnerei még mindig az európai államok, többek között Franciaország és Hollandia. A közös valuta a velük folytatott kereskedelmet jelentősen olcsóbbá teszi, és arról is gondoskodik, hogy a német vállalatoknak ne

geführt hat. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2012.

17 „Hans-Werner Sinn im Gespräch. »Es lohnt sich, den Euro zu verteidigen«". *F.A.Z.net,* http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/europas-schuldenkrise/hans-werner-sinn-im-gespraech-es-lohnt-sich-den-euro-zu-verteidigen-12164644.html, 2013. április 27.

18 Uo.

kelljen a valutaárfolyamok állandó ingadozásával foglalkozniuk.[19] Németország számára akár a márkához való visszatérés, akár egy – többek közt Hollandiával és Finnországgal kialakítandó – kisebb, „északi valutaövezet" létrehozása ugyanazzal a hatással járna: a nemzetközi befektetők pénzzel árasztanák el ezeket a stabil országokat, és ez elkerülhetetlenül a márka vagy az „északi euró" felértékelődéséhez vezetne, ami a német exportipar munkahelyeinek sokaságát fenyegetné. A kisebb valutaövezet lehetősége továbbá azt jelentené, hogy az Franciaország nélkül jönne létre, mivel a francia szocialista kormány vonakodik attól, hogy az egykori szociáldemokrata német kormány „Agenda 2010" programjához hasonló reformprogramot valósítson meg. Franciaország államadósságának növekedése, ipari termelésének visszaesése, a termelékenyég megfelelő növekedését nélkülöző bérnövekedési politikája oda vezetett, hogy Párizs strukturálisan inkább a dél-európai válságállamok csoportjának a részévé vált. Politikai számításaiban ugyanakkor a francia szocialista kormány a 2013. szeptemberi német parlamenti választások tekintetében a Merkel vezette konzervatív kormánykoalíció bukását veszi alapul. Mindez az uniós politika stratégiai tengelyét jelentő német–francia tandem fennmaradását kérdőjelezi meg.

Egy másik lényeges szempontra is fel kell hívni a figyelmet. Német nézőpontból az euró a márkával szemben erősen leértékelt valuta, ezért kedvezően befolyásolja a német exportérdekeket és ezen keresztül a német foglalkoztatottsági helyzetet. Nem téveszthető szem elől, hogy Németország nem az euróválság ellenére, hanem éppen a válság miatt kerülhetett a nyertes pozíciójába. Míg a bankok számos európai országban meglehetősen ingatag alapokon állnak, Németország tőkevonzó képessége minden korábbi rekordot megdöntött: a befektetők nézőpontjából azon kevés helyek egyike, ahol a megtakarított és a befektetett pénz egyaránt biztos helyen van. Ezért 2012-ben a beruházók számára Németország esetében a negatív kamat is elfogadható volt. Az országba áramló tőke friss pénzzel tölti meg a német állam kasszáit, jó hatással van a konjunktúrára, és – példának okáért – mind több német polgárnak teszi lehetővé, hogy olcsó kamatú hitelekkel ingatlant vásároljon. A foglalkoztatottak magas száma nem kis részben járult hozzá ahhoz, hogy a német állam adóbevételei történelmi rekordot értek el.[20] A német állampapírok kamatszintje soha nem volt olyan alacsony, mint az euróválság feltételei között. Ennek következtében – minden mentőcsomag ellenére – a német költségvetés szilárd alapokon nyugszik. Ebben a folyamatban az a körülmény is pozitív hatással járt, hogy a német befektetők – a korábbi időszaktól eltérően – tartózkodnak attól, hogy megtakarításaikat a dél-európai válságállamokba helyezzék ki. Ehelyett a hazai befektetéseket részesítik előnyben, jelentősen élénkítve az ingatlanpiacot és az egész gazdaságot. Az euróválság – utóbb a ciprusi válság – hatására 2013 áprilisában megfigyelhető volt, hogy az alacsony kamatok következtében megélénkült a Németországon belüli fogyasztás, és a német megtakarítások történelmi mélypontra süllyedtek.[21]

19 Vö.: Malte Buhse: „Eine gefährliche Alternative". *Zeit Online,* http://www.zeit.de/wirtschaft/2013-04/alternative-fuer-deutschland-euro-austritt, 2013. április 17.

20 „Geldschwemme wird zum Fluch für Deutschland". *Die Welt,* http://www.welt.de/wirtschaft/article115363900/Geldschwemme-wird-zum-Fluch-fuer-Deutschland.html, 2013. április 17.

21 „Kaufleute kennt keine Flaute. Deutsche sparen so wenig wie nie". *n-tv,* http://www.n-tv.de/wirtschaft/Deutsche-sparen-so-wenig-wie-nie-article10563716.html, 2013. április 30.

Vita a német áldozatszerepről

A németországi politikai vitákban időről időre elhangzik, hogy a németek ebben a válságban mennyi áldozatot hoznak: sokmilliárdos nagyságban vállalnak garanciát azokért az államokért, amelyek nem képesek költségvetésüket rendben tartani, és egyidejűleg azt kell tapasztalniuk, hogy eltűnnek a megtakarításaik, mert a bankok már alig fizetnek kamatot. A történet nem teljesen alaptalan, de van egy másik vélemény is, amelyről kevesebb szó esik. E szerint Németország a válságból hasznot húz. Az olcsó kamatú hitelekből nem csupán azok profitálhatnak, akik ingatlant vásárolnak, hanem a német állam költségvetése is, amely az emelkedő adóbevételeknek köszönhetően az elkövetkező években a többi uniós tagállamhoz képest többlettel gazdálkodhat. Továbbá a válság az euró árfolyamát alacsonyan tartja, amiből a versenyképes német ipar szereplői húzhatnak hasznot, mivel termékeiket Ázsiában vagy Amerikában olcsóbban adhatják el. A legújabb elemzések szerint ezek a régiók a német vállalatok számára fokozatosan nagyobb jelentőségre tesznek szert, mint Portugália vagy Görögország, és ennek az a következménye – ahogyan erre a Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung konjunktúrajelentése is rámutat –, hogy Berlin mind jobban a feltörekvő küszöbállamokba irányuló német exportra támaszkodik, s ezzel az eurózóna veszíthet a jelentőségéből.[22]

Ha Németország kilépne az eurózónából, és így a dél-európai válságban lévő országoktól megszabadulna, továbbá ismét a saját valutáját vezetné be, akkor ez a fizetőeszköz rövid idő alatt drámaian felértékelődne, s ezzel az elmúlt évek mérsékelt bérpolitikájával elért német versenyképesség előnyei egy csapásra megszűnnének. Ennek következtében számos német vállalatnak nagy veszteségekkel kellene számolnia, mivel termékeik a külföldi konkurensekéivel szemben jelentősen megdrágulnának. A Bertelsmann Alapítvány megbízásából a Prognos AG által elkészített tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy a márka a visszavezetése esetén a többi valutához képest 23 százalékkal értékelődne fel, a GDP évente 0,5 százalékkal csökkenne, és mindennek a következménye évente kétszázezer munkahely elvesztése lenne.[23]

A német diskurzusokban gyakran előforduló áldozatszerep egy más szempontból is megkérdőjelezhető. A német polgároknak évek óta több megtakarításuk halmozódott fel, mint amennyit a német bankok és a gazdaság felvenni képes. Ezért a német bankok és biztosítótársaságok e megtakarított pénzeket időről időre külföldön – gyakran a dél-európai államokban – fektették be. Ez az összeg egyes becslések szerint 2013-ban eléri a 2790 milliárdot. Ám az éremnek van egy másik oldala is: nevezetesen az, hogy a Görögország, Portugália és Ciprus részére összeállított mentőcsomagok eszközeinek nagy része nem a válságban lévő államok költségvetésébe folyik, hanem főleg arra szolgál, hogy a hitelező államok kötvényeinek tulajdonosait kifizessék – azaz elsősorban nem a válságban lévő

22 Jellemző módon, a német állam egy tízéves hitelért a válság kitörése előtt még 4, jelenleg 1,5 százalékos kamatot fizet. Vö.: Mark Schieritz: „Der heimliche Krisengewinner”. *Zeit Online,* http://www.zeit.de/2013/17/euro-rettung-deutschland-krisengewinner, 2013. április 18.

23 „Euro-Ende würde 200.000 deutsche Jobs vernichten”. *Die Welt,* http://www.welt.de/wirtschaft/article115720282/Euro-Ende-wuerde-200-000-deutsche-Jobs-vernichten.html, 2013. április 29.

államok húznak hasznot belőlük. Németország a legnagyobb hitelező nemzet Európában, de a válságban lévő országoknak szánt mentőcsomagok útján időről időre önmagát, saját polgárait is megmenti. Nem kétséges, hogy az euró megmentése esélyekkel és kockázatokkal is jár, ám az arról folyó német diskurzusokban gyakori, hogy az esélyeket csak a többi állam, míg a kockázatokat csak a németek térfelén látják.

A német szakértők egy csoportja ugyanakkor tagadja, hogy Németország az euróválság nyertese lenne. Érvelésük szerint az euró bevezetésével az eurózóna déli államaiba áramlott német tőke következtében az OECD-államok közül a Szövetségi Köztársaságban lett a legalacsonyabb a nettó beruházási kvóta. Ezenfelül Németország az euró bevezetése óta az országok jólétének rangsorában hátrább került, továbbá Berlin kockázatai jelentősen megnövekedtek az eurómentési politikában vállalt német garanciák következtében. Ezzel persze számos értékelés szembeállítható – közöttük a McKinsey tanácsadócég 1912 elején publikált tanulmánya –, melyek szerint a közös valuta Németországra gyakorolt pozitív hatása egyedül 2010-ben 165 milliárd euró volt, s ez megfelelt a német GDP 6,6 százalékának, nem beszélve a tartósan alacsony kamatköltségek előnyös hatásairól.[24]

Milyen további költségei lennének Németországnak a márkához való visszatérése esetén? Itt nem csupán az olyan technikai jellegű kiadásokról van szó, mint az új bankjegyek nyomtatása, a bankautomaták készpénzellátása vagy a régi szerződések átállítása az új pénzre. A kérdés inkább az, hogy mi történne a német hitelezőknek az adós országokkal szemben fennálló, billiós követeléseivel. Amennyiben a németek elhagynák a valutaövezetet, a zóna többi állama ládaszámra nyomtatná az új eurós bankjegyet, hogy adósságaikat kiegyenlítsék. A bankóprés következtében e bankjegyek számának növekedése a Németország nélküli euró leértékelődéséhez vezetne – ám ezzel a német trezorokban elhelyezett, hatalmas mennyiségű euró is elértéktelenedne. Igazán senki sem akarna a reális gazdasági alapok nélkül nyomtatott pénzzel rendelkezni, és ezzel a német hitelezők euróalapú követelései bizonyára nem sokat érnének. Az új márkának a német költségen való, várható felértékelődése a többi eurózóna-állam hatalmas méretű adósságának elengedésével lenne egyenlő, azaz a német euróhitelezőknek a ma fennálló követeléseik nagy részét le kellene írniuk, aminek az adós államok bizonyára örülnének, hiszen rövid idő alatt megszabadulhatnának adósságterheik nagy részétől.[25]

Az új pártprogram szerzőinek vitatható az a megállapítása, hogy az eurózóna déli államainak az euró bevezetése ártott. Számos szakértő úgy véli, az európai fizetőeszköz kevésbé tehető felelőssé, a hibás döntések annál inkább. Görögország vagy Portugália válsága nem annyira a közösségi valutával, mint inkább Kína felemelkedésével függ összsze. A válságban lévő országok ugyanis olyan ágazatokra koncentráltak, mint a textilipar, ahol az olcsó béreken alapuló kínai importtal nemigen versenyezhettek. Arról sem önmagában a közösségi fizetőeszköz tehet, hogy annak bevezetésével a déli államokban csökkentek a kamatok. A vállalatoknak és a kormányoknak olcsóbb és hatékonyabb lett volna a kutatás-fejlesztésbe beruházni vagy új üzleti modellekbe. Ám nem így történt – de ez elsősorban a politikusok, nem pedig az európai fizetőeszköz felelőssége volt.[26]

24 Uo.

25 Vö.: „Das passiert bei einer Rückkehr zur D-Mark". *Die Welt,* http://www.welt.de/wirtschaft/article115169760/Das-passiert-bei-einer-Rueckkehr-zur-D-Mark.html, 2013. április 10.

26 Buhse: i. m.

Végül nem feledkezhetünk meg arról, hogy bármennyire is bírálható az eurómentési politika gyakorlata, továbbá az EKB demokratikus ellenőrizhetőségének a hiánya, aligha kétséges, hogy a korábbi történelmi időszakokban az adósságválság mai állapota nagy valószínűséggel háborúhoz vezetett volna. Számos jel mutat arra, hogy a mai intézményi status quo alapján ugyan nem kezelhető hatékonyan a válság, ám éppen az EU intézményei azok, amelyek képesek a válság destruktív energiáit civilizált keretek között tartani.

A német pártrendszer átalakulása és az „Alternatíva" esélyei

Joggal merül fel a kérdés, hogy egy euroszkeptikus német párt felbukkanása miként befolyásolhatja a Szövetségi Köztársaság kialakult pártpolitikai rendszerét, hogyan érintheti a pártok egymáshoz való viszonyát, és milyen irányban alakíthatja a 2013. évi őszi parlamenti választások esélyeit.

Bernd Lucke, a párt egyik vezetője és alapítója azzal számol, hogy ősszel kétjegyű választási eredményt fognak elérni, és bevonulnak a Bundestagba. A párt választói potenciálja tekintetében az első becslések a szavazatok 20 százalékából indulnak ki. Kezdetben a konkrét mérések még a német kalózpártnak megfelelő, 3 százalékos értéket regisztráltak, majd ezt egy héttel a pártalapítását követően 4 százalékra módosították.[27] Bárhogy is alakuljon az új párt választói bázisa, annyi bizonyos, hogy a jobboldal megosztottságának növekedésével minden, az AfD által megszerzett százalékpont Merkel újraválasztásának az esélyeit gyengíti.

Az első elemzések azt jelezték, hogy az újonnan megalapított párt választói potenciálja főként a Baloldal *(Die Linke)* és az FDP választói köréből kerül ki. Legalábbis ez derült ki a *Zeit Online* megbízásából a YouGov közvélemény-kutató intézet által mért adatokból. Eszerint azoknak, akik 2009-ben a Baloldalra szavaztak, 35 százaléka, azoknak pedig, akik az FDP-re adták szavazatukat, 33 százaléka elképzelhetőnek tartja, hogy idén az Alternatívát válassza. A felmérés szerint a németek mintegy 27 százaléka szimpatizál az eurókritikus párttal, és ezek a potenciális választók jelezték, elképzelhetőnek tartják, hogy ősszel az új pártra szavazzanak.[28]

Az „Alternatíva" megjelenése nem kis aggodalmat keltett a hagyományos pártok táborában. A szociáldemokraták és a zöldek frakcióvezetője, Frank-Walter Steinmeier és Jürgen Trittin azt hangoztatta, hogy az új párt alapítói az adósságválságból „populista hasznot" kívánnak húzni.[29] Az új párt a kereszténydemokraták közt is nyugtalanságot okozott, jóllehet a 2013. áprilisi demoszkópiai adatok kedvezőek a kormánypártok számára. A szociáldemokraták és a zöldek elméleti többsége (a Baloldallal kiegészülve) elképzelhető lenne ugyan, ám ami aritmetikailag lehetséges, az politikailag nem

27 Wittrock: i. m.

28 „Viele AfD-Anhänger wählten früher Linke und FDP". *Zeit Online,* http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-04/afd-eurokritiker-waehler-partei-umfrage-yougov, 2013. április 17.

29 „Dieser Furore-Professoren macht die Parteien nervös". *Die Welt,* http://www.welt.de/politik/deutschland/article115263053/Dieser-Furore-Professor-macht-die-Parteien-nervoes.html, 2013. április 13.

valósítható meg.[30] Az SPD szempontjából 2013 áprilisában a nagykoalíció volt az egyetlen többségi opció, ám a párt kancellárjelöltje, Peer Steinbrück ezt egyértelműen kizárta a lehetőségek köréből.[31]

A kedvező közvélemény-kutatási eredmények ellenére a választói trendek nem tekinthetőek véglegesnek. Elég csupán a „Fukushima-szindrómára" utalni: nevezetesen arra, hogy egy külső, Németországtól sok ezer kilométerre történt esemény, a japán nukleáris erőműben bekövetkezett katasztrófa, szinte a német lakosság egészét meggyőzte az atomenergiából való kiszállás szükségszerűségéről, jóllehet az uniópártok energiapolitikája a választásokon még ezzel ellentétes hangsúlyokon alapult.

A külső eseménynek a választói magatartásra gyakorolt hatását éppen úgy nem lehet lebecsülni, mint az új párt megjelenésével megfogalmazódott kihívás jelentőségét. Wolfgang Schäuble német pénzügyminiszter azt hangsúlyozta, hogy a polgárok aggodalmait és az új pártot komolyan kell venni, és annak a véleményének adott hangot, hogy éppen az euróellenes Alternatívának jutó szavazatok lehetnek azok, amelyekre 2013 őszén az unió és az FDP, azaz a jelenlegi kormánypártok koalíciójának a megújításához szükség lenne. Az új párttal szembeni bizonytalanságot jelezte, hogy Johannes Kahr szociáldemokrata képviselő az AfD parlamenti bejutását lehetségesnek tekintette, amennyiben a párt irányvonala jobboldali radikális irányba nem tolódik el. A politikus 8-10 százalékos eredményt előlegezett az euróellenes pártnak.[32]

Nem kétséges, hogy az eurókritikus politikai pártnak a parlamentbe jutása a Szövetségi Köztársaság pártpolitikai rendszerének átalakulását jelentős mértékben befolyásolhatja. Egy rövid visszatekintés jól megragadhatóvá teszi a folyamatot.

A német pártpolitikai rendszer első, 1945 és 1953 közötti időszakát még 11 párt parlamenti jelenléte jellemezte. Ezt az 1953-ban bevezetett 5 százalékos parlamenti küszöb, valamint a szélsőjobboldali és a kommunista pártok betiltása jelentős mértékben korlátozta. Az 1953 és 1976 közötti második, koncentrációs szakaszt mi sem jellemezte jobban, mint az a tény, hogy 1976-ban a két nagy párt – a CDU/CSU és az SPD – a szavazatok 91,2 (az FDP-vel együtt 99,1) százalékát szerezte meg. A pártpolitikai rendszer következő, 1976-tól 1990-ig tartó szakasza a zöldek színre lépésével egyfajta pluralizálódásról tanúskodott, de valójában egy dualista pártszerkezet megszilárdulásáról volt szó, amelynek két oldalán az egymással koalícióra kész pártcsoportok álltak: jobb oldalon az uniópártok és az FDP, míg bal oldalon az SPD és a Zöldek.

---

30 Az uniópártok és a liberális párt koalíciós szövetségének 2009 vége óta most először jó kilátásai vannak a 2013. évi parlamenti választások tekintetében. A „*Stern*–RTL választási trend" felmérései szerint az unió és az FDP egy-egy százalékkal javított a helyzetén, és 41, illetve 6 százalékukkal együttesen rendelkeznének a kormányzáshoz szükséges többséggel. Ezzel szemben az SPD a 2013. áprilisi, augsburgi kongresszusa előtt a szavazatoknak csak 23 százalékát, míg a Zöldek 14, a Baloldal pedig 9 százalékát mondhatták magukénak. Vö.: „Schwarz-Gelb erstmals wieder mit klarer Mehrheit". *Die Welt,* http://www.welt.de/politik/deutschland/article115160923/Schwarz-Gelb-erstmals-wieder-mit-klarer-Mehrheit.html, 2013. április 10.

31 Vö.: „Eigentlich bleibt de SPD nur die grosse Koalition". *Die Welt,* http://www.welt.de/debatte/kommentare/article115440517/Eigentlich-bleibt-der-SPD-nur-die-grosse-Koalition.html, 2013. április 19.

32 „Die Angst der Union vor der Anti-Euro-Partei". *Die Welt,* http://www.welt.de/politik/deutschland/article115456851/Die-Angst-der-Union-vor-der-Anti-Euro-Partei.html, 2013. április 20.

Az 1990-es német egyesüléssel a pártpolitikai rendszer negyedik, „centrifugális" szakasza kezdődött, az NDK egykori kommunista pártja utódszervezetének, a Demokratikus Szocializmus Pártnak (PDS) a megjelenésével. 2005-ben, a keleti PDS és a nyugati Választási Alternatíva (WASG) összeolvadásával létrejött új párt, a Baloldal *(Die Linke)* megalakulásával egy új szakasz vette kezdetét. Ez a két politikai táboron alapuló, kétpólusú rend erózióját, egy nyitottabbá váló, ötpárti rendszer kialakulását jelezte. 2005 és 2009 között ugyan a konzervatívok és a szociáldemokraták alakíthattak nagykoalíciót, és 2009-ben egy hagyományosnak tekinthető konzervatív–liberális koalíció alakult, mégis számos jel mutat arra, hogy a pártpolitikai rendszer további pluralizálódása és a hagyományos néppártok gyengülése félreismerhetetlen folyamat.[33] A 2009. évi választásokon a 2005. évihez képest a szociáldemokraták érzékeny, mintegy 11 százalékos veszteséget szenvedtek: az SPD az elért 23 százalékos teljesítményével történelmi mélypontot ért el, és bár csak kisebb mértékben, de 2005-höz képest az uniópártoknak is 1,4 százalékos veszteséget kellett elkönyvelniük. Az egymással versengő két nagy politikai formáció, a konzervatív és a szociáldemokrata néppárt az 1976. évi 91 százalékhoz képest 2009-ben a szavazatoknak már csak 57 százalékát volt képes integrálni. 2009 óta a tartományi választások eredményei az uniópártok és a liberálisok jelentős térvesztését, a többségalkotás szempontjából fontos FDP-nek a kritikus öt százalék alatti és feletti állandó hullámzását jelezték.

Ha 2013 áprilisában a konzervatív–liberális koalíció fölényt is mutat, ma már nem is annyira a kalózpárt, mint inkább az AfD jelentkezése azt a trendet látszik erősíteni, amely egy még nyitottabb, hatpárti rendszer kialakulása felé mutat. Ez a német pártpolitikai rendszer fejlődésében a hagyományos kettős koalíciók helyett a hármas koalíciók opcióit jelentheti, ami a konszenzus- és a koalícióalkotás mind nehezebb időszakát vezetheti be.

33 Vö.: Kiss J. László: „A német pártrendszer történelmi útja és a 2009-es parlamenti választások. A sokpártiságtól a kétpólusú pártpolitikai rendszer megszilárdulásáig". *Külügyi Szemle,* Vol. 8. No. 3. (2009). 55–85. o.